

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

К. Н. Рябченко,
аспірант

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Проаналізовано теоретико-методологічні підходи до визначення категорії «продовольча безпека». Обґрунтовано пріоритетні завдання й головні напрямки державної політики щодо формування продовольчої безпеки України в умовах посилення глобалізаційних процесів, розгортання світової продовольчої кризи.

Ключові слова: продовольча безпека, глобалізація, продовольча криза.

ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ

Проанализированы теоретико-методологические подходы к определению категории «продовольственная безопасность». Обоснованы приоритетные задачи и главные направления государственной политики относительно формирования продовольственной безопасности Украины в условиях усиления глобализационных процессов, разворачивание мирового продовольственного кризиса.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, глобализация, продовольственный кризис.

FOOD SAFETY AS CONSTITUENT OF PUBLIC POLICY

The article studies the methodological approaches to determinate the “food safety” category; defines the priority tasks and main directions of public policy were grounded in relation to form food safety of Ukraine in conditions of globalization processes and world food crisis.

Key words: food safety, globalization, food crisis.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Активізація процесів глобалізації і глобальних трансформацій за останні десятиліття призвели до того, що цей відносно новий світовий феномен перетворюється на головний чинник впливу на процеси розвитку. Незважаючи на значні потенційні можливості і вигоди глобалізації, деякі сторони цього процесу, насамперед формування продовольчої безпеки та таких її складових, як забезпечення стабільності і незалежності національного продовольчого ринку, викликає серйозне занепокоєння серед науковців. Зокрема, Міжнародна комісія з проблем майбутнього розвитку виробництва продовольства та сільського господарства дійшла висновку, що традиційні форми сільського господарства швидко замінюються системами, які ґрунтуються на корпоративному контролі, на новітніх технологіях, на монокультурах, орієнтованими на експорт. Ці монополізовані системи негативно впливають на здоров'я населення, якість продуктів харчування та їх поживні властивості, традиційні устрої життя, на корінні та місцеві культури, при цьому відбувається розорення мільйонів фермерів, відрив їх від земель, які зазвичай годували їх громади і сім'ї [4]. Посилення глобалізаційних процесів, розгортання світової продовольчої кризи актуалізують питання розробки та реалізації адекватних заходів державної політики щодо формування продовольчої безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Продовольча безпека визначається провідними вітчизняними вченими як важлива складова економічної безпеки в стратегії національної безпеки та як самостійний об'єкт внутрішньої та зовнішньої політики держави. Дослідженню питань продовольчої безпеки присвятили свої наукові праці І. Лукинов,

П. Саблуков, В. Ситник, Р. Мудрак, Б. Пасхавер, В. Бойко, В. Власов та багато інших вчених. Однак ця проблема багатогранна та динамічна в часі, що й зумовило необхідність проведення подальших досліджень.

Мета і завдання статті. Метою даного дослідження є визначення основних напрямів формування державної політики, яка спрямована на забезпечення продовольчої безпеки на сучасному етапі розвитку соціально-економічної системи. Для досягнення даної мети слід виконати такі завдання: провести моніторинг сучасного стану рівня продовольчої безпеки в Україні; визначити стратегічні пріоритети макроекономічного регулювання продовольчого ринку та розкрити шляхи їх реалізації по забезпеченню продовольчої безпеки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Приступаючи до дослідження проблеми, слід з'ясувати насамперед понятійне навантаження категорії «продовольча безпека». Б. Пасхавер пропонує таке визначення продовольчої безпеки країни: «це забезпечення доступності й достатності продовольчого споживання всім верствам населення переважно за рахунок вітчизняного агропродовольчого виробництва» [5, с. 80]. З цього можна зробити висновок, що в центрі продовольчої проблематики знаходиться перш за все споживач — громадянин країни, а ключ до розв'язання продовольчих проблем — динамічний розвиток вітчизняного АПК.

Слід зазначити, що динаміка розвитку АПК України характеризується несталістю, яка становить реальну загрозу не тільки для продовольчої, але й для національної безпеки держави. За останні роки істотно погіршилася забезпеченість населення України продуктами харчування. За розрахунками

спеціалістів, енергетична цінність добового раціону харчування на одного жителя у 2012 р. склала 2500 ккал проти 3597 ккал у 1990 році. Статистичні дані свідчать, що населення нашої держави споживає основних продуктів лише в межах 50–65 % фізіологічних норм харчування. І це насамперед стосується м'яса і м'ясопродуктів, молока й молокопродуктів, плодів та ягід [3, с. 46]. Населення України споживає цих продуктів у 1,6–3 рази менше, ніж жителі розвинених країн.

У 2010 р. було зафіксовано, що більшість опитаних українських громадян, за їх самооцінкою, вважали рівень свого харчування недостатнім, а понад чверть домогосподарств зазначили, що якби вони мали додаткові кошти, то витратили б їх на придбання їжі [2, с. 92]. У структурі сукупних затрат населення, витрати на продукти харчування становлять 62,1 %, а в сільській місцевості – 69,3 %. Неповноцінне харчування основної маси громадян призводить до зниження працездатності, зростання захворюваності, скорочення тривалості життя. Нині тільки 42,3 % населення вважають, що їх стан здоров'я добрий [1, с. 67].

Крім того, слід звернути увагу на якість та безпечність продовольства. Неякісне харчування призвело до зростання захворюваності органів травлення на 30 %, а за рівнем смертності від цих хвороб Україна перевищує показники країн ЄС у 3,5 рази [2, с. 93].

На сучасному етапі розвитку людства однією з найгостріших проблем є продовольча. За останні 30–40 років темпи зростання чисельності населення в багатьох країнах світу випереджають темпи зростання виробництва сільськогосподарської продукції, що призвело до гострої нестачі продуктів харчування. Особливо це стосується країн, що розвиваються, на які припадає переважна більшість населення планети, яке недоїдає та голодує. За даними ФАО (продовольча і сільськогосподарська організація під егідою ООН), у світі зараз близько півмільярда людей постійно голодують і вдвічі більше недоїдають [6].

Гострою є проблема якісного складу їжі. Найважливіша складова частина повноцінної їжі – тваринний білок. Основними джерелами тваринного білка є молоко, м'ясо, риба і яйця, а рослинного – продукти зернових і бобових культур. Мінімальною нормою в помірних кліматичних умовах було б споживання 1 г білка на 1 кг маси людини в день. Проте майже 2/3 населення Землі за добу споживає менше 15 г тваринного білка, тобто живе на межі голоду.

За даними ФАО, харчових продуктів у всьому світі виробляється в цілому достатньо для того, щоб прогодувати все населення Землі. Проте основна причина світової продовольчої кризи полягає не в тому, що продукти розподіляються між країнами невідповідно до кількості населення, хоча така проблема й існує. Дослідники вважають, що продовольча криза викликана збігом демографічних,

екологічних і енергетичних проблем із впливом несприятливих погодних умов, а також колосальним зростанням витрат на військові потреби [6].

Таким чином, незадовільний стан продовольчого забезпечення свідчить про наявність численних суперечностей, які потребують якнайшвидшого розв'язання. Від успіху перетворень залежить здатність держави підтримувати продовольчу безпеку.

Продовольча безпека – офіційно прийняте у міжнародній практиці поняття, що використовується для характеристики стану продовольчого ринку країни або групи країн, а також світового ринку. Експерти Продовольчої та сільськогосподарської організації об'єднаних націй пропонують продовольчу безпеку розглядати як забезпечення гарантованого доступу всіх жителів планети, країни, регіону до продовольства у будь-який час і обсягах, необхідних для забезпечення активного й здорового способу життя [6].

Дослідження показують, що нині немає жодної держави, яка б не переймалася питаннями продовольчої безпеки. Це стосується виробництва продовольчих товарів, їх розподілу, імпорту-експорту продовольства, споживання продуктів харчування тощо. Однак кожна країна має свої завдання у покращанні продовольчого забезпечення свого населення залежно від досягнутого рівня у вирішенні цієї проблеми.

Продовольча безпека країни вимірюється конкретними параметрами, які кількісно визначають стан її агропромислового сектору. Експерти ФАО оцінюють стан продовольчої безпеки світу за двома показниками – обсягом перехідних (до наступного врожаю) світових запасів зерна та рівнем його виробництва в середньому на одну людину. Гарантією продовольчої безпеки є перехідні запаси, що відповідає 60 дням, або 17 % світового споживання зерна. Динаміка виробництва зернових на одну людину визначає тенденції розвитку світового агропродовольчого комплексу загалом. Цей показник за 1970-х років збільшився на 6,5 % (з 305 кг у середньому в 1969–1971 рр. до 325 кг в 1979–1981 рр.), у 1980-х роках зростання майже не було, а в 1990-ті роки він становив 430 кг [6].

Кризовий стан продовольчого ринку в Україні пов'язаний перш за все з макроекономічними проблемами: порушення міжгалузевих зв'язків, скорочення платоспроможного попиту, проблеми реалізації виробленої продукції, кредитування, страхування, оподаткування тощо. Аналіз та узагальнювання наукових матеріалів, статистичних даних і реальної ситуації на продовольчому ринку дозволило нам дійти висновку про те, що на сучасному етапі розвитку України призупинення спаду продовольчого виробництва і перехід на траєкторію стійкого розвитку в аграрній сфері потребує зміщення акцентів державного регулювання ринку продовольства з трансформації організаційної структури на макроекономічне регулювання ціноутворення та пропозицій виробництва.

Існуючий в Україні механізм державного регулювання ціноутворюючих чинників потребує кардинального удосконалення. Тривале використання державою переважно рестриктивних кредитно-грошових методів і політики механічного зменшення бюджетного дефіциту виявилось неефективним без додаткових, більш глибоких реформ, які були б направлені на зміцнення економіки в цілому: на стимулювання конкуренції, скорочення виробничих витрат, зростання продуктивності і ресурсовіддачі, збільшення реальних доходів населення, розширення місткості ринку.

Державне регулювання ціноутворювальних чинників може реалізуватися у двох формах:

- прямого (адміністративного) регулювання, шляхом адміністративного втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання;

- непрямого (опосередкованого) регулювання за допомогою впливу на попит та пропозицію. Кожна з наведених форм оперує своїми конкретними методами.

Вектор реформування існуючого механізму цінового регулювання, з нашої точки зору, повинен бути спрямований на використання методів опосередкованої форми державного регулювання ціноутворювальних чинників.

Розглянемо детальніше всі блоки опосередкованої (непрямої) форми державного регулювання ціноутворювальних чинників. Перша група непрямих регулюючих методів спрямована на усунення диспаритету між окремими підприємствами, галузями економіки і соціальними групами, який обов'язково виникає за умов невтручання держави в процес ціноутворення. Вона складається із методів бюджетного регулювання, які діють в напрямку усунення економічних диспропорцій на макрорівні; методів, які обмежують монопольну поведінку економічних суб'єктів; методів державного замовлення, дотацій і різноманітних (оподаткованих, кредитних, митних та інших) пільг для окремих підприємств або галузей економіки, які елімінують диспаритет між економічними суб'єктами; методи митного регулювання, які спрямовані на стимулювання розвитку конкуренції між вітчизняними та зарубіжними підприємствами або, навпаки, на захист перших від демпінгової політики останніх; методів податкового регулювання, також спрямованих на усунення диспаритету на різних рівнях економіки.

Друга група методів опосередкованого державного регулювання ціноутворювальних чинників спрямована на непряме регулювання на макрорівні споживчого попиту і товарної пропозиції і об'єднує: такі методи, які стимулюють зростання доходів населення, отже, опосередковано підвищують сукупний платоспроможний попит в економіці; методи кредитно-грошового регулювання, які в різних макроекономічних умовах можуть мати рестриктивні або експансійні ознаки; методи, які стимулю-

ють інвестиційний процес; методи протекціоністського по відношенню до вітчизняних підприємств розширення ринків збуту товарів українського виробництва; методи, які забезпечують розширення споживчого попиту на вітчизняні товари; методи, котрі шляхом податкового регулювання стимулюють (у залежності від пріоритетів держави) зростання сукупного платоспроможного попиту, активізацію процесу накопичення капіталу, зменшення виробничих затрат тощо.

Отже, забезпечити нормальне функціонування ринку продовольства можливо лише за умов виваженого державного регулювання. Для вирішення питання продовольчої безпеки держава має значні потенційні можливості. Таким чином, продовольчий ринок являє собою безперечний державний пріоритет. Державне регулювання ціноутворювальних чинників – це один із стовпів, на який повинен спиратися розвиток агропродовольчої сфери. Другий надзвичайно важливий момент для становлення продовольчого ринку, особливо в умовах затяжної кризи і обмежених бюджетних коштів, – це необхідність визначити систему внутрішньогалузевих пріоритетів з метою концентрації фінансових та матеріальних ресурсів. До таких першочергових галузевих пріоритетів, на нашу думку, слід віднести: розвиток зернового, оліє-соняшникового та бурякоцукрового секторів.

Якщо ранжувати проблеми, вирішення яких має ключовий вплив на забезпечення продовольчої безпеки, то зернова проблема виходить на одне з перших місць. І справа тут не тільки в забезпеченні населення хлібобулочними виробами, а в тому, що зростання обсягів виробництва фуражних зернових культур може забезпечити надійну кормову базу для тваринництва і лише на цій базі можливо нарощувати виробництво м'яса і молока.

Для стабілізації положення і досягнення стійкого розвитку визначених вище стратегічних секторів господарства необхідно впровадження комплексу економічних стимулів. Насамперед слід:

- 1) законодавчо визначити зернове, оліє-соняшникове та бурякоцукрове виробництво важливим державним пріоритетом;

- 2) посилити регулюючу функцію держави відносно виробництва та реалізації продукції зернового, оліє-соняшникового та бурякоцукрового секторів господарства:

- відродити оптовий ринок та його роздрібну мережу;

- чітко визначити ємність внутрішнього ринку;

- застосовувати грошові інтервенції з метою підтримки товаровиробників;

- забезпечити оптимальний режим експортно-імпортного регулювання;

- за необхідністю використовувати пряме фінансування виробників відповідної продукції в межах цільових програм державного регулювання аграрного сектору;

– забезпечити ефективне природокористування та контроль за якістю і безпекою агропродовольчої продукції.

Висновки. Таким чином, формування продовольчої безпеки є ключовим пріоритетом державної політики. Зазначений процес має базуватися на поетапному підході, який передбачає концентрацію ресурсів та вибір і поступове розв'язання пер-

шочергових проблем із виробництва стратегічних видів сільськогосподарської продукції. Визначені в статті пріоритети розвитку продовольчого ринку разом з розумним і виваженим державним регулюванням дозволять гарантовано задовольнити попит населення у продуктах харчування високої якості і тим самим забезпечити продовольчу, економічну і національну безпеку країни.

Науковий керівник: д.е.н., проф. Воробйов.

Список літератури

1. Амбросов В. Ефективність використання факторів розширеного відтворення в аграрному секторі / В. Амбросов // Економіка України. – 2009. – № 1. – С. 67–68.
2. Власов В. Пріоритетні проблеми агропродовольчого розвитку / В. Власов // Економіка України. – 2009. – № 11. – С. 92–93.
3. Куласць М. М. Формування продовольчих ресурсів в Україні / М. М. Куласць, М. Ф. Бабієнко, П. А. Лайко та ін. // Економіка АПК. – 2010. – № 2. – С. 46
4. Маніфест Міжнародної комісії з проблем майбутнього розвитку виробництва продовольства та сільського господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.oagb.ru/dat/fil/30_0821_manifest-15-12-04.doc.
5. Пасхавер Б. Цінова конкурентність аграрного сектору / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2007. – № 1. – С. 80
6. Сайт Производственная и сельскохозяйственная организация объединенных наций [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fao.org/>